YAKIN DOĞU'DA ÇANAK-ÇÖMLEKSİZ NEOLİTİK DÖNEM'DE YERLEŞİK YAŞAM VE DEPOLAMA BİRİMLERİ ÜZERİNE BAZI GÖZLEMLER: BONCUKLU TARLA ÖRNEKLERİ

Ergül KODAŞ*

Anahtar kelimeler: *Boncuklu Tarla • Yakın Doğu • Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem • Depolama • Silo • Köy-Mekân Organizasyonları*

Özet: Neolitik Çağ boyunca inşa teknikleri, formları ve boyutları açısından önemli değişimlere uğrayan depolama birimlerinin (silolar, hücreler, binalar) söz konusu dönem topluluklarının ekonomik yapılanmalarının mimari olarak yansımaları oldukları öne sürülmektedir. Depolama birimlerinin ekonomik boyutlarının yanı sıra söz konusu birimlerin bulundukları mekânsal konumlanmalar aynı zamanda Neolitik Çağ topluluklarının köy-mekân yerleşme düzenleri ve dönemin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapılanmalarının mimari kalıntılar üzerinden incelenmesine de katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda depolama birimlerinin tipolojik gelişimleri, inşa biçimleri, mekânsal konumlanmaları, nasıl kullanıldıkları gibi bazı soru başlıkları konu üzerine yapılan araştırmalar için ayrı bir önem teşkil etmektedir. Söz konusu sorunsallar aynı zamanda depolama birimlerinin Yakın Doğu'da Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem boyunca nasıl bir kronolojik değişim geçirdikleri ve avcı-toplayıcı-balıkçı ekonomi modelinden besin üretimine doğru değişim yaşayan söz konusu dönem topluluklarının ekonomik yapılanmaları içerisinde nasıl bir rol oynadıkları gibi bir takım tartışmalara neden olmaktadır.

SOME OBSERVATIONS ON RESIDENTAL LIVING AND STORAGE UNITS IN PRE-POTTERY NEOLITHIC PERIOD IN THE NEAR EAST: SAMPLES OF BONCUKLU TARLA

Keywords: *Boncuklu Tarla • Near East • Pre-Pottery Neolithic Period • Storage • Silo • Village-Space Organizations*

Abstract: It is argued that the storage units (silos, cells, buildings), which have undergone significant changes in terms of construction techniques, forms and sizes during the Neolithic Age, are architectural reflections of the economic structures of the communities in question. In addition to the economic dimensions of the storage units, the spatial positioning of these units also contributes to the study of the village-site organizations of the Neolithic Age communities and the socio-economic and socio-cultural structures of the period through architectural remains. In this context, it causes controversy such as some question titles which are typological developments, construction types, spatial positioning of storage units how they are used, the chronological change of those architectural elements during the Pre-Pottery Neolithic Period in the Near East and also how they played a role in the economic structuring of the communities in question, which have changed from the hunter-gatherer-fisherman economy model to food production.

* *Dr. Öğr. Üyesi Ergül Kodaş, Mardin-Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarihöncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, Diyarbakır Yolu 6. km, Mardin, e-posta: ergulkodas@gmail.com*
ORCID: 0000-0001-8340-5828
Gönderilme Tarihi: 11.03.2020; Kabul Edilme Tarihi: 22.05.2020

DOI: 10.36891/anatolia.701138

Giriş

Üst Paleolitik Dönem ile beraber biyolojik ve kültürel bağlamda önemli değişimlere uğrayan tarihöncesi insan topluluklarının henüz yerleşik yaşama başlamadan önce eski dünyanın neredeyse tamamını keşfettiğini görmekteyiz[1]. Avcı-toplayıcı-balıkçı göçebe yaşam modeline sahip söz konusu toplulukların *Genç Dryas* ve bilhassa *Holosen Dönem*'inin getirmiş olduğu iklim koşulları ile beraber ilk etapta yarı yerleşik ve yerleşik avcı-toplayıcı yaşam modeline, ardından hayvan ve bitkilerin evcilleştirilmesiyle beraber besin üretimi temelli yaşam modeline geçiş yaşadıkları gözlemlenmektedir[2].

Bilhassa Holosen Dönem'in başlaması ile birlikte Yakın Doğu'da yaşayan Geç Epipaleolitik Dönem avcı-toplayıcı-balıkçı göçebe insan topluluklarının, MÖ 11-10. binde, Neolitik Çağ ile birlikte, kalıcı köyleri kurmaya başladıkları bilinmektedir. Bu köklü değişimin öncesinde özellikle Geç Epipaleolitik Dönem'de bazı toplulukların birkaç kuşak süren ve kısa süreli, sezonluk olan geçici köyler kurdukları bilinmekle birlikte söz konusu durumun bir istikrar teşkil etmediği ve ardıl kuşakların bunu takip etmediği öne sürülmektedir[3]. Özellikle MÖ 13. binde Güney Levant'ta Akdeniz ılıman iklim koşullarına sahip olan bölgelerde bazı küçük toplulukların dönemsel olan yarı yerleşik yaşama geçtiği gözlemlenmektedir[4]. İlk defa Filistin'de Wadi el-Natuf vadisinde 1928'de keşfedilen ve Natuf Kültürü olarak isimlendirilen bu dönem bazı araştırmacılar için MÖ 10. bin başlarında ortaya çıkan (Holosen Dönem ile) ÇÇNA Dönem yerleşik avcı-toplayıcı-balıkçı yaşam tarzının kökeni olarak da kabul edilmektedir[5].

Avcı-toplayıcı-balıkçı besin ekonomisi içerisinde belli sezonlarda toplanabilen ürünlerin veya avlanan (hayvansal veya bitkisel) biriktirilmesi ile ilgili olarak inşa edilen depolama birimlerinin de söz konusu yarı yerleşik yaşam modeli ile beraber (yerleşik yaşam tarzına geçişin ilk etabı olarak kabul edilen) Natuf Kültür evresinden itibaren başladığı görülmektedir[6]. Yarı yerleşik veya yerleşik yaşam modeline bağlı olarak ürün biriktirme (buğday, arpa, mercimek, meşe palamudu, çitlembik yenilebilir taneli yabani bitkiler veya balık veya et gibi) ihtiyacı üzerinden ortaya çıktığı düşünülen[7], tarım öncesi bir ekonomik model olarak[8], depolama birimlerinin, sistematik olarak ÇÇNA ve ÇÇNB dönemleri boyunca da hem mimari hem de tipolojik bağlamda, söz konusu dönem insan topluluklarının beslenme ekonomilerinde ortaya çıkan köklü dönüşümlere rağmen, bazı değişimler geçirerek uzun bir süre boyun-

1 Bar-Yosef – Belfer-Cohen 2001.

2 Cauvin 1994, 34-35; Aurenche – Kozlowski 2000, 37-38.

3 Bar Yosef – Rocek 1998.

4 Sadece Natuf Kültürü ile ilişkilendirilen ilk yarı yerleşik köy yaşam modelinin kuzeyde Zarzi Kültürü ile yaşanmaya başlandığını gösteren buluntular giderek artmaktadır. Bilhassa Körtik Tepe, Hasankeyf Höyük, Hallan Çemi ve Boncuklu Tarla kazıları Geç Epipaleolitik dönem yarı yerleşik yaşam tarzının bu bölgede nasıl bir gelişim gösterdiğinin anlaşılabilmesi için önemli bilgiler vermektedir. Valla 2008; Benz ve diğ., 2015; Kartal 2009; Bocquentin 2006; Bar-Yosef 2002.

5 Bar Yosef – Rocek 1998; Cauvin 1994, 36; Bocquentin 2006, 42-43; Kuijt – Goring-Morris 2002; Testart 1982;

6 Valla 2008; Benz ve diğ., 2015.

7 Stede 2010; Bar-Yosef 2002; Kuijt – Goring-Morris 2002.

8 Arnold 1996.

ca kullanılmaya devam ettikleri anlaşılmaktadır[9].

Depolama birimlerinin tipolojik ve kronolojik gelişimleri üzerine yapılan araştırmalara genel olarak bakıldığında Yakın Doğu'da Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlenen depolama birimlerinin incelenmesi üzerine yürütülen araştırmaların kısıtlı olduğu görülmektedir. Söz konusu çalışmalarda depolama birimlerinin formları ve inşa şekilleri üzerine daha fazla yoğunluk verildiği ve mekânsal konumlanmaları üzerine çok az tartışma yapıldığı gözlemlenmektedir[10]. Fakat söz konusu birimlerin Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'de köy yerleşme düzenleri içerisinde bulundukları mimari konumların çok fazla irdelenmediği görülmektedir[11]. Özellikle konutlar ve söz konusu depolama birimleri arasındaki mimari ilişkiler ve depolama birimlerinin inşa şekilleri (inşa yöntemleri, konumları ve planları için) çok az sayıdaki araştırma içerisinde kendine yer bulmuştur[12].

Neolitikleşme sürecinde ortaya çıkan yarı yerleşik veya yerleşik avcı-toplayıcı-balıkçı yaşam tarzından evcilleştirme ve besin üretimine bağlı yaşam tarzına doğru yaşanan ekonomik dönüşümler bir arada ele alındığında, depolama birimlerinin varlığının söz konusu dönem topluluklarının ekonomik değişim süreçleri üzerine de önemli bilgiler verebilecek bir potansiyele sahip oldukları öne sürülmektedir[13]. Söz konusu birimlerin bilhassa köy yerleşme düzenleri ve konutlar içerisindeki mekânsal konumları (köy-mekân yerleşme düzeni) bu yapıların bireysel veya kolektif olduğu şeklinde formüle edilmektedir[14]. Bu tanımlamalara bağlı olarak da birçok yazar tarafından depolama birimleri Neolitik Çağ'da ekonomik organizasyonların mimariye yansıması olarak kabul edilmektedir[15]. Bu nedenle Yakın Doğu'da Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlenen depolama birimlerinde görülen tipolojik çeşitlilik ve bu birimlerin köy-mekân yerleşme düzeni içerisinde sahip oldukları konumlanmaları, söz konusu dönem topluluklarının sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel organizasyonlarının mimari olarak ortaya çıkan bir yansıması şeklinde değerlendirilmektedir[16].

Depolama Birimlerinin Tipolojik ve Kronolojik Gelişimi

Yakın Doğu'da Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem boyunca inşa edilen birçok depolama birimi tespit edilmiş olmakla birlikte genelde silo olarak isimlendirilen bu yapılar için henüz ortak bir terminoloji bulunmamaktadır (Resim 1). Örneğin konu üzerine çalışan Aurenche ve Kozlowski, depolama birimlerini silo olarak tanımlamakta ve söz konusu alanları binaların içerisinde ve dışında bulunan sıvalı ve sıvasız olan ve çoğunlukla da yere gömülü olarak yapılan çukurlar olarak kabul etmektedirler[17]. Adı geçen araştırmacılar genel bir terminoloji kullanarak bu birimleri daha sonra tüketilmek üzere saklanan besinleri depolamak için kullanılan hem inşa edilmiş hem de sadece çukur şeklinde kazılmış alanlar olarak ifade etme taraftarı-

9 Stede 2010, 5; Aurenche 1981.
10 Stede 2010, 5; Aurenche 1981.
11 Aurenche 1981.
12 Stordeur 2014; Stede 2010.
13 Stede 2010, 5-6.
14 Stordeur 2014; Stede 2010; Aurenche 1981.
15 Aurenche 1981; Stede 2010; Stordeur 2014.
16 Stede 2010, 371-372; Aurenche 1981; Valla 2008.
17 Aurenche 1981; Aurenche – Kozlowski 2000, 144.

dır[18]. Depolama birimleri üzerine daha detaylı araştırmalar yapmış olan Stede[19] ise, Yakın Doğu'da Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'de mimari olarak dört tip depolama birimi olduğunu öne sürmektedir: ev dışı küçük basit çukurlar (1), ev içi çukurlar (2), ev içi inşa edilmiş hücreler (3) ve kamu binaları içinde bulunan hücreler (4). Fakat söz konusu araştırmacılar, depolama birimlerinin tipolojik gelişimlerini ve köy-mekân yerleşme düzeni içerisinde bulundukları konumlarını kronolojik ve bölgesel bağlamda ele almaktan çok depolama birimlerini standardize etmekte ve genel bir tanımlama yaparak ortak bir tanımlama altında toplama yanlısıdırlar. Bu duruma ek olarak söz konusu depolama birimlerinin tipolojik ve mekânsal konumlamalarının kronolojik gelişimleri üzerine yapılan araştırmalar hala çok kısıtlıdır[20]. Bilhassa Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'de kronolojik olarak birbirinden farklı mimari inşa yöntemlerinin (plan ve teknik bazda) ve köy-mekân yerleşme düzenlerinin ortaya çıkmış olduğunu düşündüğümüzde söz konusu depolama birimlerinin de tipolojik, mimari ve mekânsal anlamda benzer bir gelişim-değişim çizgisine sahip oldukları düşünülebilir.

Bu bağlamda Geç Epipaleolitik Dönem'de Natuf Kültür evresinde Hayonim, Nahal Oren, Tell Abu Hureyra I ve Ain Mallaha'da ortaya çıkarılan bazı çukurlar içerisinde tespit edilen tahıl kalıntıları bu yapıların tahıl depolama birimi olarak kullanıldığını düşündürmektedir[21]. Her dört yerleşimde de ortaya çıkarılan ve basit yuvarlak planlı silo şeklinde yapılmış olan söz konusu depolama birimlerinin tamamı geçici konutların etrafında bulunmaktadır[22]. Natuf Kültür evresinde yerleşim yeri içerisinde bulunan depolama birimleri ile köy-mekân organizasyonlarına ait en net bilgi veren yapılar ise Abu Hureyra I yerleşim yerinde tespit edilmiştir[23]. Konutların arasında bulunan boş alanlara (ortak kullanım alanları, 'plaza') basit çukur şeklinde kazılarak yapılmış olan yuvarlak planlı silolar 1-1,5 m yarıçaplarına sahiptir. Söz konusu depolama birimleri Güney Levant'ta olduğu gibi yerleşim yeri içerisinde ve konutların etrafında bulunmaktadır[24]. Söz konusu depolama birimleri üzerine çalışmalar yapmış olan F. Valla, Geç Epipaleolitik Dönem'e tarihlenen söz konusu depolama birimlerini yarı yerleşik ve yerleşik yaşam modeline bağlı olan beslenme ekonomisi ile ilişkilendirmektedir. Zira araştırmacı Natuf Kültürü topluluklarının sabit bir hayat tarzından çok sadece yılın belli dönemlerinde veya birkaç yıl (1-4/5) boyunca iskân gören yerleşim modeline sahip olduklarını savunmaktadır[25]. Valla'ya göre bu dönemde ürünlerin depolama işlemleri kısıtlı ve kısa süreli olmalıdır. Yazar bu nedenle Natuf Kültür Evresi'nde siloların az sayıda olmasını kısa süreli olan yarı yerleşik (mevsimsel-göçebe) yaşam modeliyle açıklamaktadır. Fakat üzerinde durulması gereken ana nokta yarı yerleşik yaşam modelinin başlamasıyla birlikte ürün depolama olgusunun kendisini mimari bir öğe olarak da göstermiş olması ve köy yerleş-

18 Aurenche – Kozlowski 2000, 144.
19 Stede 2010, 5.
20 Aurenche 1981; Stede 2010, 371-372.
21 Valla 2008; Bar-Yosef 2002.
22 Valla 2008, Aurenche 1981, Stede 2010, 8-9.
23 Moore *ve diğ.* 2000.
24 Moore *ve diğ.* 2000.
25 Valla 2008.

me düzeni içerisinde kendisine bir alan bulmuş olmasıdır[26].

Gerçek anlamda neolitikleşme sürecinin başlangıcı olarak kabul edilen ÇÇNA ile birlikte yerleşik yaşamın daha kalıcı bir yapı kazandığı ve tüm yıl boyunca iskân gören köylerin Yakın Doğu'nun tamamında genelleşen bir yaşam modeline dönüştüğü görülmektedir[27]. Bu noktada Yakın Doğu'da ÇÇNA Dönem'e tarihlenen depolama birimlerinin hem inşa tarzlarının, boyut ve formlarının hem de köy-mekân organizasyonu içerisinde bulundukları alanların Geç Epipaleolitik Dönem'e nazaran biraz daha çeşitlilik gösterdikleri dikkat çekmektedir[28]. Örneğin Kuzey Suriye Bölgesi'nde Mureybet yerleşimi III. tabakasında (Khiamian, ÇÇNA) konutların arasında bulunan boş alanlarda siloların olmadığı buna karşın söz konusu depolama birimlerinin (yuvarlak planlı ve çukur formda olan siloların) konutlardan bağımsız bir şeklide, konutların hemen yakınında bulunan, ayrı bir alana inşa edilmiş oldukları görülmektedir[29]. Yine aynı bölgede bulunan Tell Qaramel yerleşim yerinde ise silolar yine Mureybet yerleşim yerinde olduğu gibi konutlardan bağımsız bir alanda bulunmaktadır[30]. Bu bağlamda Yukarı Dicle Havzası'nda bulunan Körtik Tepe yerleşim yerinde de konutların yakınında bulunan bir alana inşa edilmiş olan çok sayıda depolama birimi açığa çıkarılmıştır[31]. Yine Yukarı Dicle Havzası'nda bulunan Hallan Çemi[32], Hasankeyf Höyük[33] ve Çemka Höyük[34] yerleşimlerinde de evlerin etrafında bulunan açık alanlara inşa edilmiş olan çok sayıda yuvarlak planlı silo tespit edilmiştir. Bu durum evlerin arasındaki boş alanlara ('plaza') inşa edilen depolama birimlerinin, Natuf Kültür evresinde de bilinen, ÇÇNA Dönem'de de devam ettiğini göstermektedir.

ÇÇNA Dönem sonunda öne çıkan en önemli yenilik ise özellikle Kuzey Suriye Bölgesi'nde bulunan bazı yerleşim yerlerinde kamu binaları içerisinde depolamaya dair izlerin bulunmuş olmasıdır. Mureybet Bina 47, Jerf el-Ahmar Bina EA30 ve Bina EA7; Tell Abr 3 Bina M3 ve Bina M10a, Tell Qaramel Bina H3 gibi bölgede tespit edilen yuvarlak planlı içten köşeli bölmeli (yuvarlak planlı)[35] kamusal binaların içerisinde ürün depolamaya dair izlerin olması kamusal alanda yapılan bir ortak depolama faaliyetine işaret etmektedir[36]. Özellikle, Jerf el-Ahmar'da ortaya çıkarılan yuvarlak planlı bir kamusal yapı (Bina EA 30) içerisindeki bazı hücrelerde bulunan tahıl kalıntıları bir kamu binası içerisinde yapılan ortak ürün depolamasına dair net bilgiler vermektedir[37]. Daha önceden Mureybet[38] yerleşiminde tespit edilen binalarla benzer mimari özellikler gösteren bu bina içerisinde tahılların da depolanmış olması Kuzey Suriye Bölgesi'nde tespit edilen Çanak-

26 Valla 2008; Stede 2010; Bocquentin 2006.
27 Aurenche – Kozlowski 2000, 37-41, Valla 2008; Cauvin 1994, 62-63; Goring-Morris – Belfer-Cohen 2014; Abbes 2011.
28 Aurenche 1981, Stede 2010, 23-24.
29 Cauvin 1994, 62 .
30 Mazurowski – Kanjou 2012.
31 Özkaya – Coşkun 2011, 90-91.
32 Rosenberg 2011, 62.
33 Miyake ve diğ., 2012, 2-4.
34 Çemka Höyük Kazı Aşivi.
35 Terminoloji için bkz; Abbes 2011; Stordeur 2014.
36 Stordeur 2012; Yartah 2004; Mazurowski – Kanjou 2012; Stede 2010, 18-22.
37 Söz konusu yapının diğer hücrelerinden birisinde havanelleri ve vurgaçlar bir diğerinde ise yontmataş aletlerin depolandığına işaret eden buluntular mevcuttur, Stordeur – Willcox 2009.
38 Cauvin 60-62.

Çömleksiz Neolitik Dönem anıtsal mimarisinin ekonomik boyutta sahip oldukları işlevleri hakkında yapılan araştırmalara yeni bir zemin hazırlamaktadır[39]. Son dönemlerde yapılan araştırmalarda benzer plana sahip çok hücreli yapılar Wadi Tumbaq[40] ve Wadi el-Hajana 1 yerleşiminde Khiamian Evresi (MÖ. 11-10. bin) tabakalarında tespit edilmiştir. Wadi Tumbaq' ve Wadi el-Hajana 1'de[41] açığa çıkarılan söz konusu yapılar Jerf el-Ahmar (Bina EA47 ve Bina EA30), Mureybet (Bina 47), Tell Qaramel (H3 tabakası kamu binası) ve Tell Abr 3 (Bina M3 ve Bina M10a)'te ortaya çıkarılan ÇÇNA-ÇÇNB geçiş Dönemi çok hücreli (*polyvalent*-çok amaçlı) binaların ilk örnekleri oldukları düşünülmektedir ve bu binalar içerisinde de ortak depolama birimlerinin bulunmuş olduğu öne sürülmektedir[42]. Bu bağlamda yine Yukarı Dicle Havzası'nda bulunan Çemka Höyük'te açığa çıkarılan yapılar içerisinde de benzer bir ortak depolamaya işaret eden buluntular tespit edilmiştir[43]. Bu binalar sadece tahıl kalıntıları değil aynı zamanda günlük mutfak aletleri olan havan, havaneli ve birçok taş aletin de depolandığı bir ortak alan görünümündedir. Jerf el-Ahmar[44] ve Çemka Höyük yerleşim yerinde evlerin içerisinde veya yakınında bulunan küçük silo yapıları da, çok az örnek olmakla birlikte tespit edilmiştir. Fakat Jerf el-Ahmar'da EA 30 Binası ile aynı tabakada ortaya çıkarılan EA 10 numaralı 'mutfak binası' içerisinde yemek hazırlama ve depolama için kullanılan taş kapların bulunması ve burada ürünlerin kolektif boyutta pişirilmesine işaret eden ocak ve benzeri buluntuların olması söz konusu binanın ortak mutfak olarak yorumlanmasına neden olmuştur[45]. Yani bu bina ürünlerin kolektif boyutta topluca hazırlanması ve tüketilmesi için kolektif boyutta inşa edilmiş bir yapı görünümündedir[46]. Büyük boyutlu taş kaplarla temsil edilen benzer depolama öğeleri yine Göbekli Tepe, Gusir Höyük, Çemka Höyük ve Boncuklu Tarla'da da MÖ. 10. bin tabakalarında tespit edilmiştir[47].

Yakın Doğu'da Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem kolektif boyutlu depolama birimleri üzerine önemli bilgi veren iki örnek de Güney Levant'ta bulunan Eriha yerleşim yerinde tespit edilmiştir. IV-VI tabaka ya tarihlendirilen ve silo olabilecek yapı DI numaralı açmada ortaya çıkarılmıştır. Kule Yapısı'nın birkaç metre güneyinde bulunan binanın duvarları 2,50 m'ye kadar korunmuş. Bu tabakaya tarihlenen diğer konutlarda kapı girişleri bulunmasına rağmen kapı boşluğu olmayan ve tabanı sıkıştırılmış kil sıvalı olan bina Kenyon tarafından ortak silo olarak yorumlanmıştır[48]. Bu depolama biriminin Kule Yapısı ile birleşik olması ise yazar tarafından Kule Yapısı'nın savunmaya dayalı özelliğine bağlanmış olmakla birlikte bu konu hala tartışmalıdır[49]. Bar-Yosef ise Kule Yapısı ile depolama birimi arasındaki ilişkiyi ilkinin ritüel boyutlu olabilecek özelliğine

39 Stordeur – Abbès 2002; Stordeur 2012, Stordeur – Abbes 2002.
40 Abbes 2011, 3.
41 Fujii – Adachi 2013.
42 Abbes 2011; Stordeur 2012; Yartah 2004; Mazurowski – Kanjou 2012; Cauvin 1994.
43 Çemka Höyük Kazı Raporu.
44 Stordeur 2014, 30.
45 Stordeur 2014, 36-38; Stordeur – Willcox 2009, 704-705.
46 Stordeur 2014, 42; Stordeur – Willcox 2009, 705.
47 Schmidt 2012; Karul 2011.
48 Kenyon 1981; Stede 2010, 15.
49 Kenyon 1981; Stede 2010, 16.

bağlamaktadır[50]. Fakat söz konusu yapı Eriha'da depolama birimleri hakkında bilgi veren tek örnek değildir. Eriha yerleşim yerinin VII. tabakasına tarihlenen AD ve AL binalarında da kapı açıklıklarına dair bir iz bulunmamaktadır. Diğer binalarda kapılar tespit edilmesine rağmen bu binalarda kapıların olmaması ve yine bina tabanlarının temiz bir yüzeye sahip olması ve taban üzerine hiçbir arkeolojik buluntunun olmaması[51] AD ve AL binalarının da ortak depolama birimi olarak kullanılmış olabileceklerini düşündürmektedir[52].

Çanak Çömleksiz Neolitik B Evresi (ÇÇNB/PPNB)

Çanak Çömleksiz Neolitik B Dönemi'nin erken ve orta evresinde (Erken ve Orta ÇÇNB Dönem) depolama birimleri üzerine olan bilgilerimiz oldukça kısıtlı olmakla birlikte birçok araştırmacı ÇÇNB Dönem ile birlikte depolama birimlerinin daha çok konutların içerisine taşındığını öne sürmektedir[53]. Özellikle Geç ÇÇNB Dönem konut mimarisinde daha çok hücre plan üzerine inşa edilen yapılar ağırlıktadır ve bu hücrelerin bazılarının depolama amaçlı kullanıldıkları düşünülmektedir[54]. Bu kullanıma ait örnekler Cafer Höyük, Abu Hureyra 2, Çayönü, Sumaki Höyük, Nevali Çori, Beidha, Basta, Tell Bouqras, El Kowm 2, Jarmo, Tell Magzalia, Gritille, Akarçay Tepe, Abu Hureyra, Mezraa Teleilat, Tell Rihan III, Tell Sabi Abyad II, Tell Damishliyya, Ganj Dareh gibi birçok yerleşim yerinde tespit edilmiştir[55]. Bu bağlamda yine Güney Levant'ta bulunan Beidha, Basta, Ain Ghazal, Dhra', Eriha gibi birçok yerleşim yerinde ortaya çıkarılan çok odalı koridorlu, taş temeller üzerine oturtulan, evlerin taban altlarındaki hücrelerin de ürün depolama için kullanılmış oldukları düşünülmektedir[56]. Bunun yanı sıra az miktarda olmakla birlikte evlerin dışında yerleştirilen çukur şeklinde kazılmış veya inşa edilmiş (yuvarlak veya köşeli) depolama birimleri Beidha, Tell Aswad, Beisamoun, Abu Gosh, Tell Ramad gibi birçok yerleşim yerlerinde tespit edilmiştir[57].

Genel olarak baktığımızda ÇÇNB'ye ait en köklü değişim hiç kuskusuz depolama birimlerinin binaların dışından ziyade içlerine yapılmış olmasıdır. Özellikle bazı binaların temellerinin oturtulduğu hücrelerin ve koridor şeklinde olan boşlukların depolama birimi olarak kullanılmış oldukları görülmektedir. Bu durum kolektif boyutlu stoklamadan çok bir konut içerisinde yaşayan bireylerin besin ürünlerini kendi özel yaşam alanları içerisinde saklamalarıyla bağlantılı bir depolama ekonomisinin ortaya çıktığını düşündürmektedir[58]. Söz konusu köklü değişim Çanak Çömlekli Neolitik Dönem boyunca da devam etmekle birlikte özellikle bu dönemin erken evrelerinde (MÖ. 7. binin ikinci yarısında) konutlardan bağımsız büyük boyutlu silo binalarının inşa edilmeye başlanması bu dönemin mimari bağlamda öne çıkan

50 Bar-Yosef 1986, 160-161.
51 Kenyon 1981.
52 Stede 2010, 16.
53 Stede 2010, 94; Umurtak 2007, 3-4; Aurenche – Kozlowski 2000, 145.
54 Stede 2010, 96; Cauvin 1994, 109-113; Bıçakçı 2001.
55 Aurenche 1981; Aureucne – Kozlowski 2000, 78-80; Stede 2010; Erim-Özdoğan 2011; Cauvin 1994, 111-112; Cauvin ve diğ. 2011, 2-3; Hauptmann 2011, 86-87; Özbasaran – Duru 2011; 166-167; Özdogan 2011, 204-205; Akkermans 1996; Bıçakçı 2001; Goring-Morris – Belfer-Cohen 2014.
56 Stede 2010, 92-93.
57 Stede 2010, 94; Cauvin 1994, 111-116.
58 Stede 2010, 96.

önemli değişimlerinden birisidir (Tell Sotto, Umm Dabaghiyah, Yarim Tepe, Tell Sabi Abyad gibi)[59].

Boncuklu Tarla Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem Depolama Birimleri

Boncuklu Tarla, Ilısu Barajı baraj gövdesinin 3 km güneybatısında, Dicle Nehri'nin yaklaşık 2 kilometre batısında ve Dicle Nehri'nin küçük bir kolu olan Nevala Maherk çayının güneyinde bulunmaktadır (Harita 1). Yerleşim yerinde 2012, 2017 ve 2019 yılında olmak üzere üç sezon kazı yapılmıştır. Söz konusu çalışmalar ve C14 analizleri yerleşim yerinin Geç Epipaleolitik Dönem'den Geç ÇÇNB sonuna kadar, en az 6 dönem, aralıksız iskân gördüğüne işaret etmektedir[60]. Boncuklu Tarla yerleşim yerinde yapılan kazılarda Geç ÇÇNB, Orta ÇÇNB ve ÇÇNA Dönem'e tarihlenen mimari kalıntılar yoğun olmakla birlikte yerleşim yerinin değişik lokalizasyonlarında Erken ÇÇNB Dönem ve hatta yer yer Geç Epipaleolitik Dönem'e tarihlenen mimari öğeler açığa çıkarılmıştır. Bu bağlamda Boncuklu Tarla'da açığa çıkarılan ÇÇNA Dönem, Orta ÇÇNB Dönem ve Geç ÇÇNB Dönem'e tarihlenen depolama birimleri söz konusu birimlerin tipolojik, kronolojik ve köy mekân yerleşme düzenleri içerisinde sahip oldukları konumların incelenmesi için önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca bu veriler Yakın Doğu'da Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'de depolama birimlerinin işlevleri hakkında da bazı yeni bilgiler elde etmemizi sağlamaktadır.

ÇÇNA Dönem Depolama Birimleri

Boncuklu Tarla'da ÇÇNA Dönem'e tarihlenen mimari kalıntılar sadece höyüğün doğu alanında açılan açmalarında tespit edilmiştir ve 3 ayrı yapı katı ile temsil edilmektedir (Boncuklu Tarla Doğu Alanı). Söz konusu dönemin erken yapı katına (5. tabaka) ait 2 adet yuvarlak planlı yapının boyutları söz konusu yapıların silo olduklarını düşündürmektedir[61]. Boyutları 1,5-2 m yarıçapında olan bu iki yapı birbirine bitişik şekilde inşa edilmiştir (Res. 1). Taş temel üzerine inşa edilmiş söz konusu iki yapıdan daha büyük boyutlu olanın tabanı ise taş döşelidir. Söz konusu depolama birimleri Körtik Tepe, Hasankef Höyük, Mureybet, Tell Qaramel, Çemka Höyük gibi birçok yerleşim yerinde açığa çıkarılan yuvarlak planlı ve küçük boyutlu olan depolama birimleri ile benzer özellikler göstermektedir[62]. Maalesef Boncuklu Tarla Doğu Alanı'nda açığa çıkarılan depolama birimleri ile konutlar arasındaki ilişkiye dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Fakat söz konusu depolama birimleri etrafında aynı döneme ait bir konut mimarisinin tespit edilmemiş olması bu iki silonun konutların dışındaki bir alana inşa edildiklerini düşündürmektedir. Bu döneme ait geç yapı katında ise (4b tabakası) çok sayıda mimari öğe tespit edilmiştir. Bu yapı katının konut mimarisi boyutları 8-10 x 2-5 metre boyutlarındaki köşeleri kavisli dönen yapılar ve aynı alanda açığa çıkarı-

59 Stede 2010, 96; Aurenche – Kozlowski 2000, 79-81; Akkermans 1996.

60 Tabaka 1; Geç ÇÇNB Tabaka 2; Orta ÇÇNB, Tabaka 3; Erken ÇÇNB, Tabaka 4; ÇÇNA-ÇÇNB geçiş, Tabaka 5; ÇÇNA, Tabaka 6; Geç Epipaleolitik.

61 Söz konusu yapılar Bölgede bulunan Körtik Tepe, Hasankeyf Höyük, Hallan Çemi ve Çemka Höyük yerleşimlerinde de bildiğimiz silolarla benzerlikler göstermektedir.

62 Cauvin 1994; Mazurowski – Kanjou 2012; Özkaya - Coşkun 2011; Rosenberg 2011; Miyake ve diğ., 2012.

lan boyutları 5 metre yarıçapındaki yuvarlak planlı yapılarla temsil edilmektedir. Konutlara ait olan söz konusu mimari kalıntıların tamamı kare planlı ve çukur barınak tarzında inşa edilmiş bir Kamu Binası'nın[63] etrafında bulunmaktadır. Tipolojik olarak bakıldığında bu döneme ait iki ayrı plana sahip depolama birimi açığa çıkarılmıştır (Res. 2). Bunlardan ilki binalar arasında bulunan açık alanlara yerleştirilmiş olan ve boyutları yer yer 2 m yarıçapına ulaşan yuvarlak planlı silolara ait taş döşeli tabanlarla temsil edilmektedir. İkinci tipteki depolama birimleri ise yuvarlak veya yarı yuvarlak planlı konutların kapı girişlerine yakın bir alanda bulunan ve yapıların dış duvarlarına eklenmiş olan yuvarlak veya köşeli plana sahip depolama birimleridir. Bu birimler yapılarla birlikte inşa edilmiş olup ortak duvarlara sahiptir fakat konutların içerisinde değil de dışarısında bulunmaktadırlar. Bu bağlamda 4b tabakasına ait iki ayrı tipte olan depolama biriminden bahsetmek mümkündür. İlki konutlardan bağımsız olarak, konutlar arasındaki boş alanlara inşa edilmiş yuvarlak planlı silolar, diğeri ise konutlarla birlikte inşa edilmiş ve onların bir parçası olan yuvarlak veya köşeli planlara sahip depolama birimleridir. İlkinin ortak alanlarda bulundukları ve kolektif oldukları; ikincisinin ise konutlarla beraber inşa edildikleri ve daha bireysel (aile-grup) oldukları düşünülebilir.

Orta ÇÇNB Dönem Depolama Birimleri

Boncuklu Tarla'da açığa çıkarılan Orta ÇÇNB Dönem mimari kalıntılar yerleşimin merkezinde bulunduğu gözlemlenen Terazzo Binası'nın hem batısında hem de doğusunda ortaya çıkarılmıştır. Terrazzo Binası'nın batısında bulunan Orta ÇÇNB Dönem'e tarihlenen konutlar iki ayrı mimari plan ile temsil edilmektedir. İlki batısında büyük boyutlu bir mekân ile doğu yönünde hücreleri olan çok odalı yapılardır (Res. 3). Diğeri ise tek odalı yapılardır. Çok odalı yapıların boyutları 9 x 5,5-6m civarındayken tek odalı olanların boyutları yaklaşık 6 x 5,5-3,5 m civarındadır. Boncuklu Tarla Orta ÇÇNB Dönem köy-mekân yerleşme düzeninin merkezinde bulunan Terazzo Binası'nın doğusunda yaklaşık 350 m^2'lik bir alan üzerinde, bu döneme tarihlenen 30'a yakın yuvarlak planlı silo tabanı tespit edilmiştir (Res. 4/b). Söz konusu siloların yarıçapları 0,50 ile 2,20 m arasında değişmektedir. Dış duvarları küçük çay taşları ile tek sıra şeklinde örülmüş olan söz konusu siloların tabanlarının tamamı sıkıştırılmış kil sıva, küçük kireçtaşları veya çaytaşları ile kaplanmıştır. Bu alanda yine köşeli bir plan sergileyen ve duvarları olmayan terrazzo tabanlar ve 1 adet terrazzo tabanlı yuvarlak plana sahip silo açığa çıkarılmıştır (Res. 4/a). Bu depolama birimleri içerisinde tahıl kalıntıları tespit edilmiş olmakla birlikte alanda ele geçen çok sayıdaki hayvan kemiği ve balık omurgası depolama birimlerinin birbirinden farklı ürünleri (hayvansal veya bitkisel), depolamak için kullanıldıklarına işaret etmektedir.

Boncuklu Tarla Orta ÇÇNB Dönem köy yerleşme düzenine detaylı bakıldığında yerleşim yerinde ortaya çıkarılan konutların Terrazzo Binası'nın batısında bulundukları ve ortak kullanıma ait olduğunu düşündüğümüz depolama birimlerinin ise Terrazzo Bina'sının doğusunda yer aldıkları görülmektedir. Bu durum Terazzo Bina-

[63] Public Building, Batiment Communautaire.

sı'nın yerleşme düzeninin merkezinde olduğunu desteklemesi açısından önemli olduğu gibi söz konusu binanın doğusunda bulunan depolama birimlerinin de konutlardan bağımsız olarak inşa edildiklerine ve bireysel olmaktan ziyade kolektif olduklarına işaret etmektedir. Bu bağlamda yine Terrazzo Binası'nın batı ve kuzey yönünde bulunan hücreler, binayla beraber inşa edilen, kolektif depolama birimleri olarak düşünülebilir. Boyutları 1 m genişliğinde ve 2-3 m uzunluğunda olan söz konusu hücreler içerisinde bir arada saklanmış olan havanellerinin (4 adet) bulunması yine ortak yapılan bir alet depolamasına işaret etmektedir (Res. 5). Öne çıkan önemli noktalardan bir diğeri ise Orta ÇÇNB Dönem'e tarihlenen tüm binalarda mezarlar bulunmasına karşın Terazzo Binası'nda ve bu binanın doğusunda bulunan ortak depolama birimlerinin bulunduğu alanda mezarların olmayışıdır. Bu noktada Orta ÇÇNB Dönem'de bireylerin sadece konutlara gömülmüş olduklarını ve ortak kullanım alanı olduğu düşünülen alanlara (kolektif) gömü yapılmadığı söylenebilir. Dönemin sonuna doğru ise bazı konutların içerisine boyutları 1-1,5 m yarıçaplarında olan yuvarlak planlı (silo formunda) depolama birimlerinin inşa edilmeye başlandığı görülmektedir (Res. 6). Bu durum Orta ÇÇNB Dönem sonunda ortak depolama birimlerinin terk edilmeye başlandığını veya terk edildiğini ve konutlar içerisine inşa edilen depolama birimlerinin ise kolektif olmaktan çok daha bireysel olduklarını düşündürmektedir.

Boncuklu Tarla Orta ÇÇNB Dönem tabakaları için üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise içerisinde çok sayıda ocak, öğütme taşı ve silo tabanı açığa çıkarılan bir binanın varlığıdır ('Büyük Ev'). Terrazzo Binası'nın kuzeybatısında bulunan söz konusu bina hem planı hem de iç organizasyonundan dolayı bu döneme tarihlenen diğer konutlardan tamamen faklıdır (Res. 7). Taş temeller üzerine inşa edilmiş olan yapının tabanı kırmızımsı killi bir toprak ve ufak boyutlu çay taşları ile kaplanmıştır. Duvarları kerpiç olan söz konusu yapı 7.80 x 5.50 m ebatlarında doğu-batı yönde uzanan dikdörtgen bir plana sahiptir. Söz konusu binanın doğu yönünde 3 adet hücre ve batı yönünde de geniş bir mekân bulunmaktadır. Merkezdeki geniş mekânın kuzey, güney ve batı duvarında 50 cm genişliğinde ve 20 cm eninde 3 adet payanda bulunmaktadır. Söz konusu binayı diğer yerleşim yerinde tespit edilen diğer konutlardan ayıran özellik tabanı üzerinde 14 adet ocak, 5 adet öğütme taşının, çoğunlukla ocakların etrafında, onlarca havaneli, onlarca vurgacın ve 5 adet terrazzo tabanlı silonun bulunmasıdır. Buna ek olarak yerleşim yerinde Orta ÇÇNB Dönem'e tarihlenen iki taş kap da bu bina içerisinde ele geçmiştir. Söz konusu bina bu bağlamda ÇÇNA Dönem'de Jerf el-Ahmar'dan da bildiğimiz 'ortak mutfak' binası ile benzer özellikler göstermektedir[64]. Zira Jerf el-Ahmar'da açığa çıkarılan söz konusu bina da diğer konutlarla beraber inşa edilmiş olup mimari olarak diğer konutlarla benzer özellikler göstermektedir. Bu binayı diğerlerinden ayıran özellik binanın içerisinde büyük boyutlu taş kapların, öğütme taşlarının, havanellerinin ve ocakların bulunmuş olmasıdır. Buna ek olarak Boncuklu Tarla'da açığa çıkarılan söz konusu binanın (Büyük Ev) tabanı üzerinde çok sayıda yanmış hayvan kemiği

[64] Stordeur 2014; Stordeur-Watkins 2009.

ve tahıl kalıntısı tespit edilmiştir. Bu nedenle söz konusu binanın diğerlerinden ayrı bir fonksiyona sahip olduğu düşünülmekte ve bina ortak mutfak binası olarak yorumlanmaktadır.

Geç ÇÇNB Dönem Depolama Birimleri

Boncuklu Tarla'da tespit edilen Geç ÇÇNB Dönem mimarisi hücre planlı yapılarla temsil edilmektedir. Söz konusu binaların genel boyutları ve hücrelerin boyutları birbirinden farklı olmakla birlikte binaların ortalama uzunlukları yaklaşık 10-11 m ve 4-6 m arasında değişen genişliktedir (Res. 6). Söz konusu yapılar genellikle 6 veya 9 ayrı hücreye bölünmüştür. Söz konusu yapıların tamamı Orta ÇÇNB Dönem'de inşa edilen ve Geç ÇÇNB Dönem'de kullanılmaya devam eden Terrazzo Binası'nın batısında bulunmaktadır. Ayrıca bu binalar Orta ÇÇNB Dönem çok odalı yapılarının içerisine yapılan ek duvarlar sayesinde hücre planlı yapılara dönüştürülmüştür. Boncuklu Tarla'da açığa çıkarılan hücre planlı yapılara mimari açıdan bakıldığında birbirlerine bitişik inşa edildikleri, her yapının boyutlarının birbirinden farklı olduğu ve hücrelerin boyut olarak simetrik olmadıkları görülmektedir. Bu bağlamda özellikle söz konusu binaların bitişik inşa edilmiş olması Güneydoğu Anadolu'da daha önceden Çayönü, Gürcütepe, Akarçay Tepe, Cafer Höyük ve Gritille[65] gibi yerleşim yerlerinde açığa çıkarılan ve birbirinden bağımsız inşa edilmiş olan hücre planlı binalardan farklı özellikler göstermektedir.

Geç ÇÇNB Dönem depolama birimlerine genel olarak bakıldığında Yakın Doğu'da bu döneme ait depolama birimlerinin evlerin taban altında bulunan hücreler içerisinde yapıldığı düşünülmektedir[66]. Bu bağlamda bazı hücre tabanlarının sıkıştırılmış toprak ve kireçtaşı ile doldurulmuş olması söz konusu hücrelerin depolama birimi olduklarını doğrular niteliktedir. Genel olarak bakıldığında Boncuklu Tarla'da bu dönem depolama birimleri için öne çıkan en önemli durum depolama birimlerinin, Orta ÇÇNB Dönem sonunda da görmeye başladığımız, artık konutların içerisine çekilmiş olması ve ortak olmamasıdır.

Sonuç ve Tartışma

Yakın Doğu'da Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlenen depolama birimlerinin kronolojik ve tipolojik bağlamda bazı değişimler geçirmiş olduğu görülmektedir. Fakat söz konusu depolama birimleri için asıl köklü değişimin bilhassa konut-mekân ve köy-mekân yerleşme düzenleri içerisinde bulundukları alanlar ile bağlantılı oldukları anlaşılmaktadır. Kronolojik olarak bakıldığında depolama amaçlı kullanılan siloların Geç Epipaleolitik Dönem ve ÇÇNA Dönem'de konutların etrafında bulunan boş alanlarda, konutlardan bağımsız bir alanda veya yer yer kolektif olduğu düşünülen kamu binalarının içerisinde yapıldığı görülmektedir. Yakın Doğu'da Geç Epipaleolitik ve ÇÇNA Dönem'de daha çok basit çukur barınak tarzında olan ve evlerin etrafında bulunan depolama birimlerinin, Erken ve Orta ÇÇNB Dönem'de nasıl bir değişim yaşa-

[65] Bıçakçı 2001; Schmidt 1995; Özbasaran – Duru 2011; Cauvin 1994; Voigt 1988.

[66] Aurenche – Kozlowski 2000; Stede 2010; Bıçakçı 2001.

dığı konusunda çok az bilgi bulunmaktadır. Fakat Geç ÇÇNB Dönem'de ise depolama birimlerinin neredeyse tamamının konutların içine taşındığını görmekteyiz. Bu dönemde özellikle konutların içerisinde bulunan silolar veya binalar içeresindeki bazı hücrelerin ve koridorların depolama birimi olarak kullanıldıkları öne sürülmektedir[67].

Yakın Doğu'da Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem depolama birimlerine tipolojik ve köy-mekân yerleşme düzenlemeleri açısından bakıldığında ise depolama birimlerinin formları ve köy-mekân organizasyonu içerisinde bulundukları alanlarda görülen çeşitlilik ve kronolojik değişimler mimari olduğu kadar dönemin sosyo-ekonomik değişim dinamikleri ile ilgili olmalıdır[68]. Bilhassa avcı-toplayıcı-balıkçı yaşam modelinin terkedildiği ve besin üretiminin başladığı döneme denk gelen bu değişim süreci (ÇÇNB Dönem) kolektif boyutlu depolamadan çok aile-grup kavramı ile ilgili olabilecek konut içi depolamaya doğru yaşanan bir değişim şeklinde formüle edilmektedir[69]. Ekonomik kavramlar üzerinden bakıldığında depolama birimleri ürünlerin (bitkisel veya hayvansal) depolanarak saklanması ve uzun süre boyunca tüketilmesini sağlamaktadır. Bu durum bir topluluğun aynı yerde uzun süre boyunca kalabilmesini sağladığı için uzun süreli yarı yerleşik veya yerleşik hayat tarzının ekonomik olarak garantisi olarak da nitelendirilmektedir[70]. Bu noktada depolama birimleri sadece ürünlerin saklandığı bir alan olmanın ötesine geçmekte ve Neolitik Çağ yarı yerleşik ve yerleşik hayat tarzının ana unsuru olan yılın tamamında aynı yerde yaşamsal sürekliliği sağlayan ekonomik sistemin mimari bağlamda yansıması olarak da yorumlanabilir. Yakın Doğu'da Geç Epipaleolitik Dönem'de yarı yerleşik avcı-toplayıcı-balıkçı yaşam ekonomisi ile başlayan besin depolanması kalıcı yerleşik düzene sahip ÇÇNA Dönem avcı-toplayıcı-balıkçı topluluklar ve ÇÇNB Dönem'de ortaya çıkan üretici besin ekonomisine sahip toplulukların neredeyse tamamında görülmektedir[71] ve bu durum ekonomik bir kavram ve kaygılarla ilişkili olmalıdır. Yakın Doğu'da Natuf Kültür evresi ile beraber başlayan yarı yerleşik düzene sahip avcı-toplayıcı-balıkçı göçebe topluluklar hiç kuşkusuz Holosen Dönem ile beraber besin ihtiyaçlarını aynı yerde iskân ederek karşılayan avcı-toplayıcı-balıkçı yerleşik hayat tarzına doğru giden değişimin habercisi niteliğindedir ve her iki yaşam tarzı ekonomik bağlamda benzer bir takım organizasyonlara sahiptir[72]. Söz konusu toplulukların ürün depolama ve depolanan ürünü yıl boyunca kullanabilme ilişkisi yarı yerleşik ve yerleşik yaşama sahip avcı-toplayıcı-balıkçı grupların genel ekonomik modelidir ve depolama birimleri de bu modelin esas taşıyıcılarından birisidir. Bitki ve hayvanların evcilleştirilmesiyle devam eden ÇÇNB Dönem'de üretici besin ekonomisi içerisinde depolama birimlerinin yoğun olarak kullanılmaya devam etmiş olması bu bağlamda artı-ürün ve yılın tamamında tüketilmek üzere yiyecek depolanmasının öneminin anlaşılması için, üretici topluluklar bazında, ayrı bir önem arz

67 Aurenche 1981; Bıçakçı 2001; Stede 2010.
68 Stede 2010, 371.
69 Stede 2010, 371.
70 Stede 2010, 371-372.
71 Stede 2010, 372.
72 Aurenche 1981; Stede 2010; Valla 2008.

etmektedir[73]. Fakat asıl sorun üretici ekonomi ile ortak veya bireysel depolama birimlerinin neden ve nasıl birbirinden ayrıldığı ve hem mimari hem de arkeolojik bağlamda bunun nasıl ayırt edileceği üzerinden ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda depolama birimleri ile evler arasındaki mimari ve mekânsal ilişkilerin söz konusu depolama birimlerinin birey/aile veya kolektif olduklarına dair bazı bilgiler verebileceği düşünülmektedir[74]. Bu noktada herhangi bir konut ile bağlantılı olan depolama birimleri bireysel depolama ile ilişkilendirilmektedir[75]. Buna karşın yerleşim yeri dışında toplu halde organize bir şekilde inşa edilen veya bir kamusal alan içerisinde yapılan depolama birimleri ise daha çok kolektif olarak ele alınmaktadır[76]. Yakın Doğu'da Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem köy yerleşmeleri birbirinden farklı mimari özellikler ve yerleşme modelleri sergilemekle birlikte depolama birimlerinin de bu bağlamda, sistematik olmasa bile, kronolojik bazı değişimler yaşadığı gözlemlenmektedir. Natuf Kültür Evresi ile başlayan depolama birimleri bu dönemde konutların etrafındaki boşluklara inşa edilmekteyken ÇÇNA ile beraber konutlardan bağımsız alanlara inşa edilmeye başlandıkları ve bazı durumlarda da kamu binaları içerisinde depolamaların yapıldığı görülmektedir. Erken ve Orta ÇÇNB Dönem'de ise birkaç yerleşim yeri dışında depolama birimlerinin neredeyse kaybolduğunu görmekteyiz. Bu nedenle köy yerleşim modelleri ile depolama birimleri arasında bağlantı kurmak zorlaşmaktadır. Fakat Geç ÇÇNB Dönem'de ise depolama birimlerinin konutların içine taşındığı, hücre ve koridorlu yapılara bağlı olarak, kabul edilmektedir. Fakat bu döneme ait kamu binaları ile depolama ihtiyacı arasındaki bağlantı henüz çözümlenmiş değildir. Genel olarak bakıldığında depolama birimleri ile köy yerleşim organizasyonları ve konutların mekânsal işlevleri arasında köklü bağlantılar olduğu ve depolama birimlerinin gözle görünür bir şekilde hem köy yerleşme düzen ve organizasyonlarının hem de evlerin mekânsal işlevlerinin belirlenmesi ve organize edilmesi sırasında önemli bir rol oynadıkları gözlemlenmektedir.

Bu kavramlar üzerinden Boncuklu Tarla Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem tabaklarında tespit edilen depolama birimlerine hem tipolojik ve kronolojik hem de yerleşme düzenleri ve konutların mekânsal organizasyonları açısından bakıldığında ÇÇNA ve ÇÇNB Dönem'de köklü değişimlerin yaşandığı gözlemlenmektedir. Örneğin ÇÇNA Dönem'de konutların etrafında bulunan depolama birimlerinin yoğun olduğunu görmekteyiz. Fakat depolama birimleri hem mimari hem de yerleşim düzeni açısından iki ayrı form ile karşımıza çıkmakta. Bunlardan ilki ortak kullanım alanlarında bulunan depolama birimleri diğeri ise konutlarla beraber inşa edilen depolama birimleri. İlkinin ortak ikincisinin ise daha küçük boyutlu olan aile/grup kavramı ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Tüm köy-mekân yerleşme düzeninin merkezinde dönemin ortasında 4 adet taş dikme olan bir kamu binası bulunmaktadır (Stelli Bina). Orta ÇÇNB Dönem'de ise depolama birimlerinin daha sistematik bir şekilde organize olmuş köy yerleşme düzeninin parçası olarak özel bir

73 Aurenche - Kozlowski 2000, 70; Stede 2010, 372.
74 Aurenche - Kozlowski 2000, 71-72; Stede 2010, 372.
75 Stordeur 2014; Stede 2010.
76 Aurenche - Kozlowski 2000, 71-72; Stede 2010, 372; Stordeur 2014.

alanda inşa edildikleri gözlemlenmektedir. Boncuklu Tarla Orta ÇÇNB Dönem depolama birimlerinin merkezinde dönemin kamusal alanı olan Terrazzo Binası bulunan köy yerleşme düzenin bir parçası olduğunu ki bu binanın da büyük ihtimalle ortak bir depolama alanı olarak da kullanıldığını görmekteyiz. Söz konusu yerleşme düzeninde konutlar Terrazzo Binası'nın batısında depolama birimleri ise doğusunda bulunmaktadır. Bu noktada Orta ÇÇNB Dönem'e ait depolama birimlerinin kolektif olduğunu ve bir yerleşme düzeninin parçası olarak konutlardan izole edilmiş ortak bir alana inşa edilmiş olduklarını söyleyebiliriz.

Bu bağlamda Orta ÇÇNB Dönem'e tarihlenen ve 'Büyük Ev' olarak isimlendirilen 'ortak mutfak' binası da (Jerf el-Ahmar yerleşimindeki benzerleri de düşünüldüğünde), dönemi için daha arkaik bir yapı sergilemektedir. Fakat yerleşim yerinde köy yerleşme düzeninin net bir şekilde planlanmış olduğu ve birçok kolektif alanın bulunduğu düşünüldüğünde bu sistemin bir parçası olarak ortak 'mutfak yapısının' bulunması şaşırtıcı değildir. Ancak MÖ. 8. bin sonuna doğru gelindiğinde Boncuklu Tarla'da tespit edilen depolama birimlerinin konutların içerisine taşındığını ve kolektif olmaktan çok bireysel bir depolama sistemine doğru bir geçişin yaşandığını görmekteyiz. Geç ÇÇNB Dönem'de ise hücre planlı evlerin inşa edilmeye başlaması ile beraber depolama birimlerinin de söz konusu binaların içerisinde bulunan hücreler içerisinde yapılmaya başlandığı düşünülmektedir[77].

Sonuç olarak Yakın Doğu'da Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlenen birçok yerleşim yerinde de gördüğümüz gibi Boncuklu Tarla'da açığa çıkarılan ÇÇNA ve Orta ÇÇNB Dönem'e tarihlenen depolama birimleri ekonomik bir yapılanmanın yansıması olduğu kadar söz konusu dönemlerin köy-mekân yerleşme düzen ve organizasyonları içerisinde de kendine özel bir yer bulmuştur[78]. Söz konusu depolama birimlerinin yerleşim yerinde hem ÇÇNA Dönem avcı-toplayıcı-balıkçı hem de besin üretimine geçiş yapmış olan ÇÇNB Dönem topluluklarınca köy-mekân yerleşme düzeni içerisinde organize bir şekilde inşa edilmiş ve kullanılmış oldukları görülmektedir. Özellikle Orta ÇÇNB Dönem topluluklarında söz konusu depolama birimlerinin köy-mekân yerleşme düzeni içerisinde daha organize olarak inşa edildikleri ve kolektif bir alanda bulundukları görülmektedir. Besin üretimine geçmiş olan bu topluluklarda kolektif boyutlu ürün biriktirme ekonomisinin varlığı söz konusu toplulukların ekonomik bağlamda bir hiyerarşi veya eşitsizliğe sahip olmadıklarını, bunun aksine daha kolektif bir ekonomik modele sahip olduklarını düşündürmektedir. ÇÇNB Dönem sonuna gelindiğinde ise depolama birimlerinin evlerin içerisine taşınması bu sistemin bozulmaya başladığını ve kolektif boyutlu ürün depolamasının terk edilmeye

[77] Bıçakçı 2001; Aurenche – Kozlowski 2000, 70; Stede 2010, 89-91.

[78] Boncuklu Tarla'da açığa çıkarılan depolama birimlerinin hem köy yerleşim sistemlerinin hem de konutların mekânsal işlevlerinin bir parçası olarak planlanmış ve inşa edilmiş olduğu görülmektedir. Bu bağlamda depolama birimlerinin sadece ekonomik boyutlu bir yapılanmanın mimari yansıması olmadığı, söz konusu birimlerin aynı zamanda dönemin sosyo-ekonomik ve köy-mekân yerleşme düzenlerinin de (*spatiale*) oluşmasında önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz.

ve konut içi bireysel (aile/grup) ürün depolamaya geçiş yaşandığı düşündürmektedir. Bu kavramlar üzerinden düşünüldüğünde Boncuklu Tarla yerleşim yerinde tarım[79] ve hayvancılığın başlaması ile beraber kolektif yapının bozulmadığı ve uzun bir süre boyunca devam ettiğini, hatta ÇÇNA Dönem'e nazaran daha organize bir yerleşim sistemi içerisinde kendine özel bir yer bulunduğunu söyleyebiliriz. Buna karşın Boncuklu Tarla'da kolektif boyutlu ekonomik sistemden daha bireysel bir sisteme doğru yaşanan geçişin, sosyo-ekonomik değişimin, bilhassa MÖ 8. bin sonunda (Orta ÇÇNB sonu ve Geç ÇÇNB Dönem'de) ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Resim ve Harita Listesi

Harita 1: Yakın Doğu'da depolama birimlerinin tespit edildiği yerleşim yerleri ve Boncuklu Tarla'nın lokalizasyonu (Boncuklu Tarla Kazı Arşivi).

Resim 1: ÇÇNA Dönem 5. tabaka silo tabanları (Boncuklu Tarla Kazı Arşivi).

Resim 2: ÇÇNA Dönem 4b tabakası depolama birimleri ve köy-mekân organizasyonu (Boncuklu Tarla Kazı Arşivi).

Resim 3: Orta ÇÇNB Dönem tabakası hava fotoğrafı (Boncuklu Tarla Kazı Arşivi).

Resim 4/a: Orta ÇÇNB Dönem tabakasında Terrazzo Binası'nın doğusunda bulunan silo tabanları (Boncuklu Tarla Kazı Arşivi).

Resim 4/b: Orta ÇÇNB Dönem tabakasında Terrazzo Binası'nın doğusunda bulunan terazzo tabanlı silo ve duvarları olmayan terrazzo tabanlar (Boncuklu Tarla Kazı Arşivi).

Resim 5: Orta ÇÇNB Dönem tabakası Terrazzo Binası'nın ve binanın kuzeyinde bulunan hücreler içerisinde ele geçen havanelleri (Boncuklu Tarla Kazı Arşivi).

Resim 6: Orta ÇÇNB Dönem tabakası son evresinde evlerin içerisinde bulunan silolar (Boncuklu Tarla Kazı Arşivi).

Resim 7: Geç ÇÇNB Dönem hücre planlı yapılar ve kullanılmaya devam eden Terrazzo binası hava fotoğrafı (Boncuklu Tarla Kazı Arşivi).

[79] Bu güne kadar yapılan araştırmalarda Boncuklu Tarla'da MÖ 9. bin sonunda evcilleştirilmiş olan tahıl ve birçok hayvan kalıntısına rastlanmıştır.

KAYNAKÇA

Abbes 2011 — F. Abbes, "Bal'as : L'occupation des zones arides durant la néolithisation", *Prix Clio* (Lyon 2011).

Arnold 1996 — J. E. Arnold, "The Archaeology of Complex Hunter-Gatherers", *Journal of World Prehistory* 3/2, 1996, 77-126.

Aurenche 1981 — O. Aurenche, 1981 *La Maison orientale: L'architecture du Proche-Orient ancien, des origines au milieu du quatrième millénaire* (Lyon 1981).

Aurenche – Kozlowski 2000 — O. Aurenche – S.-K. Kozlowski, *La Naissance du Néolithique au Proche Orient*. Editions Errance (Paris 2000).

Akkermans 1996 — P. M. M. G. Akkermans, *Tell Sabi Abyad, the late Neolithic Settlement* (İstanbul 1996).

Bar-Yosef 1986 — O. Bar-Yosef, "The Walls of Jericho: An Alternative Interpretation", *Current Anthropology* Vol. 27/2, 1986, 157-162.

Bar-Yosef – Belfer-Cohen 2001 — Bar-Yosef – A. Belfer-Cohen, "From Africa to Eurasia: early dispersals", *Quaternary International*, 75, 19-28.

Bar-Yosef 2002 — O. Bar-Yosef, "Natufian: A complex Society of Foragers", içinde: B. Fitzhugh – J. Habu (ed.), Bey*ond Foraging and Collecting: Evolutionary Change in Hunter-Gatherer Settlement Systems* (New York 2002) 91-152.

Bar-Yosef – Rocek 1998 — O. Bar-Yosef – T. R. Rocek, "Introduction" içinde: O. Bar-Yosef – T. R. Rocek (ed.), *Seasonality and Sedentism. Archaeological Perspectives from Old and New World Sites* (Boston 1998).

Benz ve diğ., 2015 — M. Benz – K. Deckers – C. Rössner – A. Alexandrovskiy – K. Pustovoytov – S. Scheeres – M. Fecher – A. Coşkun – S. Riehl - K.W. Alt - V. Özkaya, "Prelude to village life. Environmental data and building traditions of the Epipalaeolithic settlement at Körtik Tepe, Southeastern Turkey" *Paleorient* 41/2, 2015, 9-30.

Bıçakçı 2001 — E. Bıçakçı, *Çayönü Tepesi. Untersuchungen zu den Bauten und Siedlungsmustern der akeramisch-neolithischen Subphasen 5 und 6* (*Materialien zu Bauforschung und Baugeschichte 21)* (Berlin 2001).

Bocquentin 2006 — F. Bocquentin, "Pour une approche anthropologique de la transition Epipaléolithique-Néolithique au Proche-Orient" *Bulletin du Centre de recherche français de Jéusalem*, 17, 2015, 41-51.

Cauvin 1994 — J. Cauvin, *Naissance des divinités, Naissance de l'agriculture : La Révolution des Symboles au Néolithique*. CNRS Edition (Paris 1994).

Cauvin ve diğ., 2011 — J. Cauvin – O. Aurenche – M.-C. Cauvin – N. Balkan-Atlı, "The Pre Pottery Site of Cafer Höyük, içinde: M. Özdoğan - N. Başgelen - P. Kuniholm (ed.), *The Neolithic in Turkey*, *Vol. II* (İstanbul 2011) 1-40.

Erim-Özdoğan 2011 — A. Erim-Özdoğan, "Sumaki Höyük. A new neolithic settlement in the Upper Tigris Basin", içinde: M. Özdoğan - N. Başgelen - P. Kuniholm (ed.), *The Neolithic in Turkey*, *Vol. I* (İstanbul 2011),

185-269.

Fujii – Adachi 2013 — S. Fujii – T. Adachi, "Wadi al-Hajana 1 : A Khianian outspost in the northwestern piedmont of Mt. Bishri, Central Syrie", içinde: F. Borrell – J.-J. Ibanez – M. Molist (ed.), *Stone Tools in Transition: From Hunter-Gatherers to Farming Societies in the Near East* (Barcelona 2013), 45-58.

Goring-Morris – Belfer-Cohen 2014 — A. N. Goring-Morris – A. Belfer-Cohen, "The Neolithic in the Southern Levant yet another unique phenomen", içinde: C. Manen – T. Perrin – J. Guilaine (ed.), *La transition néolithique en Méditerranée. The Neolithic transition in the Mediterranean* (Paris 2014) 59-73.

Hauptmann 2011 — H. Hauptmann, "The Urfa Region' içinde: M. Özdoğan - N. Başgelen – P. Kuniholm (ed.), *The Neolithic in Turkey*, *Vol. I* (İstanbul 2011), 85-138.

Kartal 2009 — M. Kartal, *Konar-Göçerlikten Yerleşik Yaşama Geçiş-Epi-Paleolitik Dönem. Türkiye'de Son Avcı-Toplayıcılar* (İstanbul 2009).

Karul 2011 — N. Karul, "Gusir Höyük", içinde: M. Özdoğan – N. Başgelen - P. Kuniholm (ed.), *The Neolithic in Turkey*, *Vol. I* (İstanbul 2011), 1-19.

Kenyon 1981 — K. Kenyon, "The architecture and stratigraphy of the Tell", içinde: T. A. Holland (ed.), *Excavations at Jericho* 3 (London 1981).

Kuijt – Goring-Morris 2002 — I. Kuijt – N. Goring-Morris, "Foraging, Farming, and Social Complexity in the Pre-Pottery Neolithic of the Southern Levant: A Review and Synthesis", *Journal of World Prehistory,* 16/4, 2002, 361-437.

Mazurowskı – Kanjou 2012 — R.F. Mazurowskı – Y. Kanjou, *Tell Qaramel 1999-2007 Protoneolithic and early pre-pottery Neolithic settlement in northern Syria: preliminary results of Syrian-Polish archaeological excavations 1999-2007* (Varşova 2012).

Miyake ve diğ., 2012 — Y. Miyake – O. Maeda – K. Tanno - H. Hongo – C.-Y. Gündem, "2012 New Excavations At Hasankeyf Höyük: A 10th Millennium Cal. BC Site On The Upper Tigris, Southeast Anatolia',' *Neo-Lithics* 1/12, 2012, 3-7.

Moore ve diğ., 2000 — A.-M.-T. Moore – G.-C. Hillman – A.-J. Legge - J. Huxtable, *Village on the Euphrates: from Foraging to Farming at Abu Hureyra* (Oxford 2000).

Özbaşaran – Duru 2011 — M. Özbaşaran – G. Duru 2011 "Akarçay Tepe. A PPNB and PN settelement in the Middle Euphrates-Urfa", içinde: M. Özdoğan – N. Başgelen – P. Kuniholm (ed.), *The Neolithic in Turkey*, *Vol. I* (İstanbul 2011), 165-202.

Özdoğan 2011 — M. Özdoğan, "Mezraa – Teleilat. A PPNB and PN settelement in the Middle Euphrates-Urfa", içinde: M. Özdoğan – N. Başge-

len – P. Kuniholm (ed.), *The Neolithic in Turkey*, *Vol. I* (İstanbul 2011), 203-260.

Özkaya – Coşkun 2011 — V. Özkaya – A. Coşkun, "Körtik Tepe", içinde M. Özdoğan – N. Başgelen - P. Kuniholm (ed.), *The Neolithic in Turkey*, *Vol. I* (İstanbul 2011), 89-127.

Rosenberg 2011 — M. Rosenberg, "Hallan Çemi", içinde: M. Özdoğan - N. Başgelen – P. Kuniholm (ed.), *Neolithic in Turkey, Vol. 1* (İstanbul 2011) 61-78.

Schmidt 2012 — K. Schmidt, "Investigations in the Upper Mesopotamian Early Neolithic. Göbekli Tepe and Gürcütepe", *Neo-Lithics: A Newsletter of South-west Asian Lithics Research* 2/95, 1995, 9-10.

Schmidt 2012 — K. Schmidt, *Göbekli Tepe a Stone Age sanctuary in South-Eastern Anatolia* (Berlin 2012).

Stede 2010 — V. Van Der Stede, *Les pratiques de stockage au Proche-Orient ancien : du Natoufien à la première moitié du troisième millénaire avant notre ère* (Leuven 2010).

Stordeur 2012 — D. Stordeur, "Les villages et l'organisation des groupes au Néolithique précéramique A: L'exemple de Jerf el-Ahmar, Syrie du Nord" içinde: J-L. Montero Fenollos (ed.), *Du village néolithique à la ville syro-mésopotamienne* (Coruna 2012) 35-54.

Stordeur 2014 — D. Stordeur, "Jerf el-Ahmar entre 9500-8700 cal. BC. Un village des débuts de l'agriculture. Une societe complexe", içinde: C. Manen – T. Perrin – J. Guillaine (ed.), *La Transition Néolithique en Méditerranée* (Paris 2014), 27-41.

Stordeur – Abbes 2002 — D. Stordeur – F. Abbes, "Du PPNA Au PPNB, mise en lumière d'une phase de transition à Jerf el-Ahmar (Syrie), *BBSPF* 99/3, 2002, 563-595.

Stordeur – Willcox 2009 — D. Stordeur – G. Willcox, "Indices de culture et d'utilisation des céréales à Jerf el Ahmar" *İçinde* J. Guilaine (ed.), *De Méditerranée et d'ailleus... Mélanges offerts à Jean Guilaine*. Archives d'Ecologie Préhistorique (Toulouse 2009) 693-710.

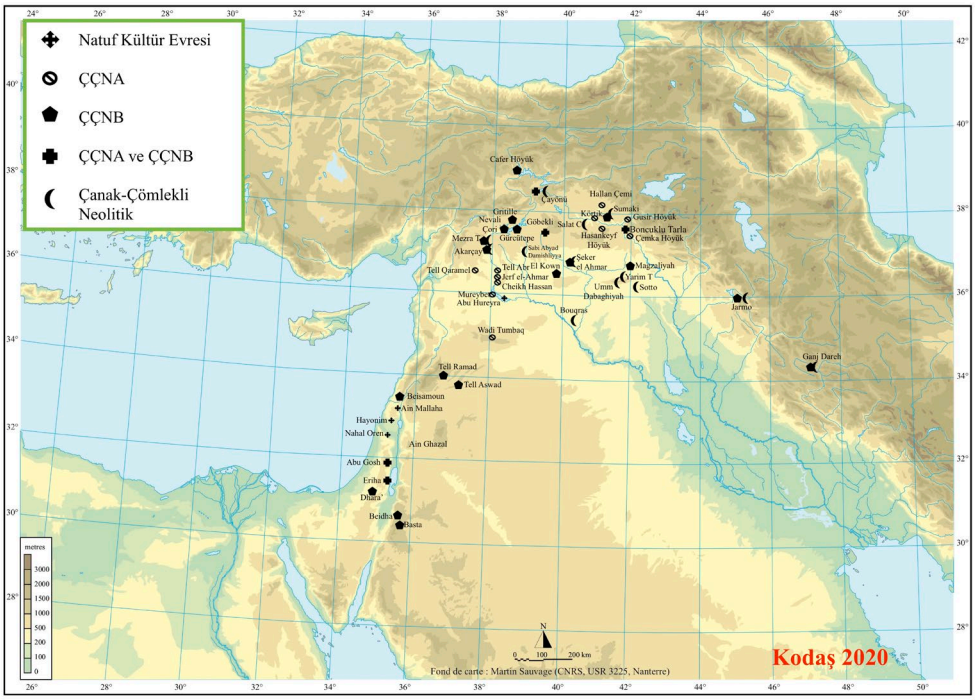
Testart 1982 — A. Testart, "The significance of food storage among hunter-gatherers: Residence patterns, population densities, and social inequalities", *Current Anthropology* 23, 1982, 523-537.

Umurtak 2007 — N. G. Umurtak, "Silos in Neolithic Settlements Of Burdur-Antalya Region", *Adalya* X, 2007, 1-10.

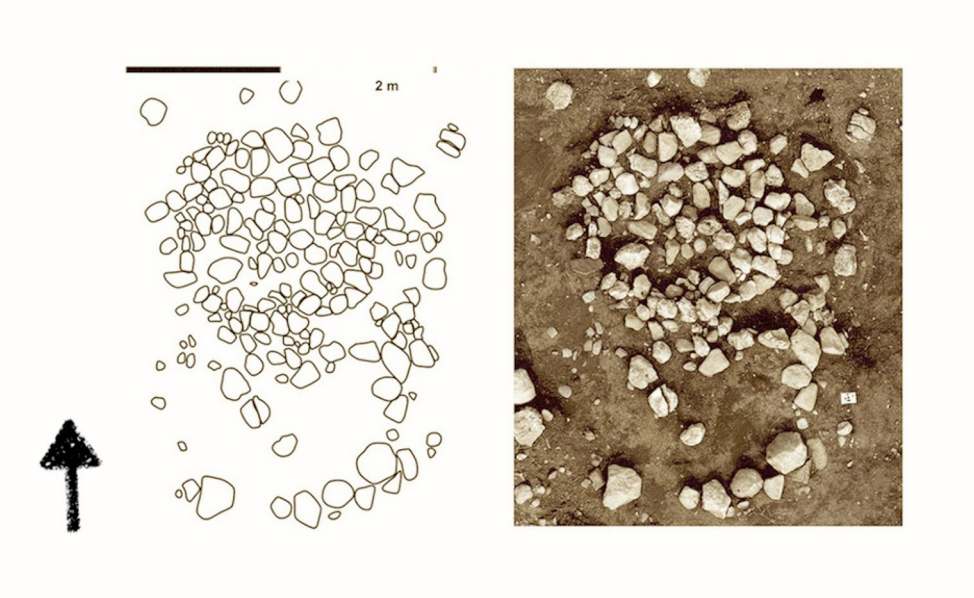
Valla 2008 — F. R. Valla, *L'homme et l'habitat : l'invention de la maison durant la Préhistoire* (Paris 2008).

Voigt 1988 — M.-M. Voigt, "Excavations at Neolithic Gritille" *Anatolica* XV, 1998, 215-232.

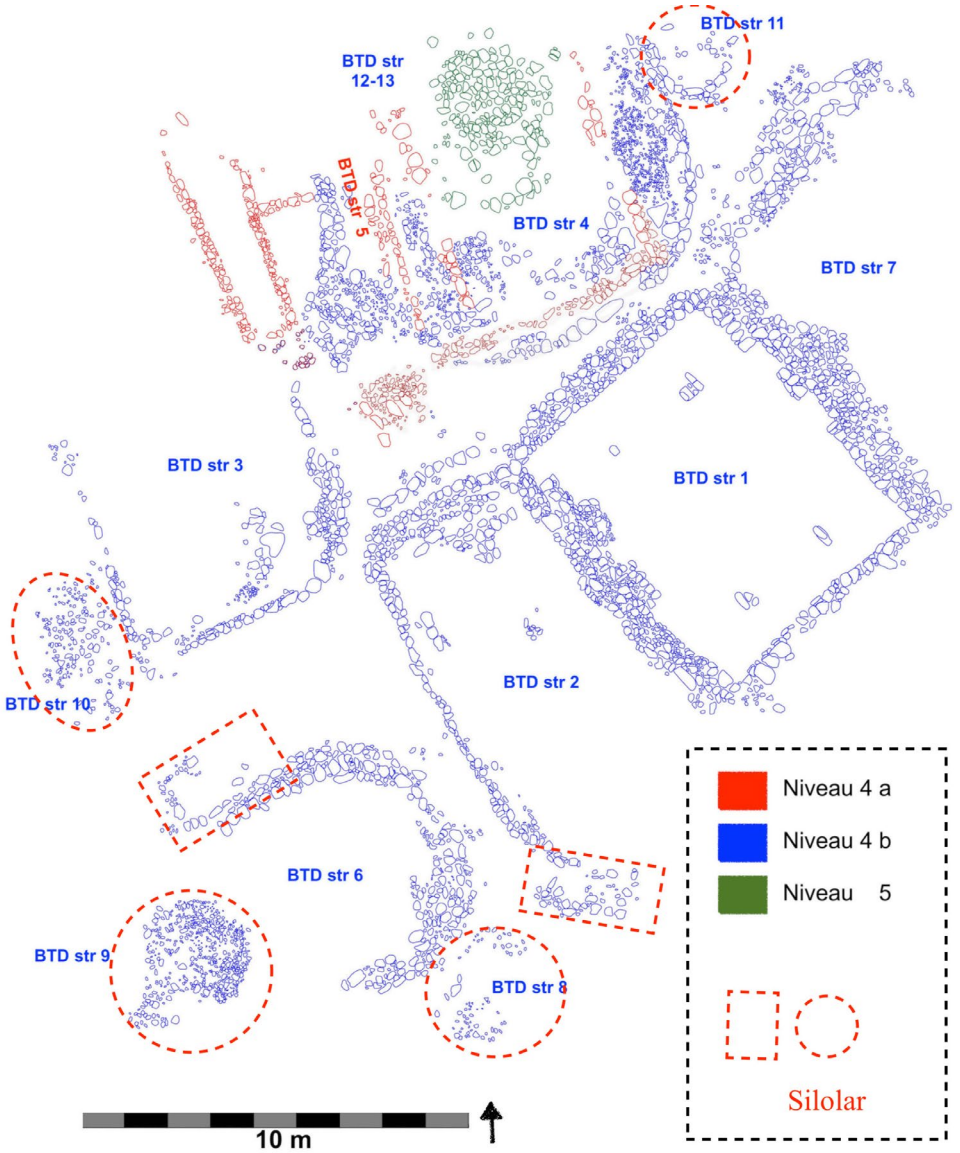
Yartah 2004 — T. Yartah, "Tell 'Abr 3, un village du néolithique précéramique (PPNA) sur le Moyen Euphrate. Première approche", *Paléorient* 30/2, 2004, 141-158.



Harita 1



Resim 1


BTD str 11
BTD str 12-13
BTD str 5
BTD str 4
BTD str 7
BTD str 3
BTD str 1
BTD str 2
BTD str 10
BTD str 6
BTD str 9
BTD str 8
10 m
Niveau 4 a
Niveau 4 b
Niveau 5
Silolar

Resim 2



Resim 3



Resim 4a



Resim 4b



Resim 5



Resim 6



Resim 7